BYSTRICKÝ N PERM N

Banskobystrická revue pre históriu, literatúru a popularizovanie vedy

Ročník I. Číslo NULTÉ Február 2003

Najstarší banskobystrický spis

V novembri 1577 zjavila sa na oblohe veľká kométa, ktorá nahnala veľa strachu obyvateľom stredoslovenských banských o tom, čo novoobjavená kométa prinesie obyvateľom karpatskej oblasti. Tak vznikol najstarší banskobystrický spis "Tractatus

de Cometa, qui sub finem anni a nato Christo 1577...", ktorý vytlačila v roku 1578 v Novisohliu tlačiareň Krištofa Škultétyho, rodáka z Dolnej Lehoty. Má celkove 28 strán a k spisu je pridaný aj odporúčací list od cisárskeho hvezdára Pavla Fabrícia, doktora lekárstva, Vo vytlačenom materiáli sa nachádzajú aj dve renesančné básne, obe na oslavu slávneho astrológa. Ich autormi sú štiavnický fyzikus a lekár Bartolomej Chryseus a majster Ján Leuchamer. Ide o najstaršiu písomnú pamiatku svetského významu na území Slovenska.

Pokračovanie na str. 2

NOVISOLII.

miest. Situácia v Uhorsku sa každým rokom horšila. Turecké vojská dobyli postupne všetky hrady v Honte a Novohrade

a cesta k bohatým banským, zväčša neohradeným mestám, bola voľná. Od tých čias uplynulo

426 rokov.

Znepokojení banskoštiavnickí radní páni sa preto hneď obrátili s otázkou na známeho odborníka, astrológa Jakuba Pribicera. Tento rodák z Novisohlia sa krátko predtým vrátil zo štúdií v Nemecku a pôsobil ako učiteľ na mestskej latinskej škole. Hvezdárskym vedám a umeniam sa venoval už dlhší čas. Problematiku výskytu komét dobre poznal, a tak prijal ponuku. V krátkom čase spracoval pojednanie

Braňo Kohút

AMULET A KríŽ

Banská Bystrica prvá milenka strážca túlavých krokov babička s vretienkom a praslicou

tu si odkladám premočený kabát a zohrievam skrehnuté dlane lebo toto je moje mesto môj amulet môi kríž

Hotelový a reštauračný cenník U červeného raka z roku 1854 a niekoľko údajov z histórie hotela a domu

Tak ako ľudia aj domy majú svoje osudy, svoju minulosť. Často nepoznanú, zastretú nánosmi času a aj zabudnutia.

V historickom centre Banskej Bystrice existuje viacero zaujímavých a našu pozornosť si zasluhujúcich domov. Mnohé z nich majú za sebou požiare, znovu obnovené priečelia, fasády, no tiež životné príbehy mnohých generácií ľudí, ktorí v nich žili. O väčšine z nich dnes vôbec nevieme, nepoznáme ich mená. V archívoch sa zachovali často len strohé, útržkovité údaje, z ktorých si dnes môžeme poskladať len veľmi skromnú mozaiku.

K zaujímavým domom na Hlavnom námestí kedysi patril aj hotel Rak, nazývaný tiež hotel "U Červeného raka" /dnes Nám. SNP č. 15/. Bol s veľkou pravdepodobnosťou najstarším a najdlhšie fungujúcim hotelom v meste. Prvým majiteľom domu, ktorého poznáme i po mene, bol v 20-tych rokoch XVI. storočia Mikuláš Fleischer. Od roku 1526 bol členom mestskej rady, tak ako väčšina "ringbürgerov", majiteľov domov na Hlavnom námestí - Ringu.

Pokračovanie na str. 2

Najstarší banskobystrický spis

Dokončenie zo str.1

O tvorcovi Traktátu, Jakubovi Pribicerovi, vieme iba málo. Bol najstarším synom mestského

senátora Sebastiana Pribicera. Keďže rodina postupne schudobnela, získal otec pre nadaného syna finančné prostriedky od mesta. Potvrdzuje to list z 13.3. 1578, v ktorom Jakub Pribicer odmietol ponuku školskej mestskej rady z Kremnice na miesto

rektora z dôvodu, že ho rodné mesto vydržiavalo na štúdiách v Nemecku. Býval na námestí v dome, ktorý má v súčasnosti číslo 11, kde býval aj rektor mestskej latinskej školy mgr. Pavel Halvepapius. Bol ženatý, manželka bola dcérou banskobystrického mešťana Tomáša Szüszmunda. V roku 1581 pôsobil už Pribicer v Košiciach, o čom svedčí zachovaná korešpondencia. Podľa novších prameňov tam aj v decembri 1582 zomrel.

Traktát o kométe sa nezachoval ani v archíve mesta. Úsilím členov astronomického krúžku pri vtedajšom Dome osvety v Banskej Bystrici bol jediný exemplár objavený v roku 1958 v Lipsku a do vlastníctva banskobystrickej hvezdárne, mestského archívu a Matice slovenskej sa dostali iba jeho fotokópie. Pri príležitosti 400. výročia vytlačenia "Traktátu" bolo vydané jeho miniatúrne faksimile

Jediná zmienka o jeho existencii sa zachovala v Kapitole "Dejiny kníhtlačiarstva v našom meste" z roku 1901 od Emila Jurkovicha, na ktorú upozornil člen AK, mestský archivár, Ján Kassa. V roku 1944 spomenula Pribicerov Traktát vo svojich dejinách astronómie aj

Američanka D.C. Hellmanová.

Z príležitosti 400. výročia vytlačenia "Traktátu o kométe" v roku 1978, vyvinulo riaditeľstvo banskobystrickej hvezdárne snahu pomenovať po Pribicerovi objekt hvezdárne na Vartovke a odhaliť významnému rodákovi pamätnú tabuľu na Námestí SNP č. 11. Návrhy boli politickými aj štátnymi orgánmi zamietnuté.

V roku 1998 vydalo Literárne a hudobné múzeum v Banskej Bystrici knižku o Pribicerovi a jeho traktáte pod názvom "Hvezdár z medeného mesta", od Igora Chromeka, bývalého riaditeľa Krajskej hvezdárne. V neveľkom diele literatúry faktu je možné sa oboznámiť so životom vzdelancov v renesančnej Bystrici, ako aj s obsahom najstaršej knihy, ktorá vyšla na území Slovenska. Knižku si možno zakúpiť v Literárnom a hudobnom múzeu.

Námestie SNP č. 11, dom v ktorom býval Jakub Pribicer, dnes Zlatý bažant Foto: P. Scholtz r. 1955

Igor Chromek

Hotelový a reštauračný cenník U červeného raka z roku 1854 a niekoľko údajov z histórie hotela a domu

Dokončenie zo str.1

Koncom XVI. storočia dom odkúpil Juraj Krebs, ktorý bol tiež veliteľom hradu Dobrá Niva. Pre ďalší "osud" domu to bol rozhodujúci moment. Podľa nového majiteľa Krebsa /Raka/ začali obyvatelia dom nazývať. Nie je známe či už on, alebo až ďalší majitelia, v dome zriadili hotel resp. hostinec poskytujúci nocľah, no názov domu odvodený od Krebsovho mena pretrval až do konca 20-tych rokov XX. storočia, čiže takmer 340 rokov.

Po Jurajovi Krebsovi dom vlastnil Krištof Lehner, ktorý ho kúpil v r. 1616 za 700 florénov /zlatých/. Lehner bol bohatý obchodník pochádzajúci z Norimbergu. Až deväťkrát za svoj život dostal dôveru spoluobčanov /mestskej rady/, ktorí ho v rokoch 1615 až 1618 a potom v rokoch 1621, 1623, 1626, 1629 a 1630 zvolili za richtára. Keď 17. marca 1633 vo veku 70 rokov zomrel, dom odkúpil Matej Goldberg. Po ňom poznáme ešte ďalších jeho majiteľov, no bez bližšieho časového vymedzenia. Boli nimi Wolf Ox, Daniel Hoffer a Augustín Nitsch.

Z XVIII. storočia jestvuje len jedna malá zmienka, z roku 1786, v ktorej sa spomína veľký plechový rak zdobiaci priečelie domu. Z priebehu XIX. storočia existuje niekoľko strohých záznamov vzťahujúcich sa k hotelu a k domu. Pomerne známou je skutočnosť, že v roku 1848 resp. 1849 pohostinstvo hotela využil slovenský dejateľ, významná osobnosť našich dejín, Ľudovít Štúr. V tomto období dom nazývali aj Kellnerovský, po rodine, ktorá ho vlastnila. V roku 1851 dom krátkodobo prenajali obvodnému vojenskému veliteľstvu na kasárne. Z nasledujúceho roku sa zachovala zmienka o zábave obuvníckych tovarišov, ktorá sa konala v jeho sále. Rodina Kellnerovcov vlastnila aj susedný "Benického" dom. Dokazuje to aj archívny záznam z roku 1852, v ktorom sa píše: "Daniel a Gustáv Kellnerovci, aj v mene Karolíny Kuzmány rod. Kellner, predali ringový dom č. 25 /dnes č. 16/ Johannovi Greisingerovi." Zanedlho nato predali aj hotel Rak, pretože v roku 1854 je už ako vlastník domu uvedený Johann Schlott. Z tohto roku sa zachovalo aj niekoľko exemplárov jedálnych, nápojových a hotelových cenníkov, ktoré cez ponuku a ceny približujú vtedajšiu dobu,

sortiment ponúkaných jedál, nápojov a ubytovacích služieb.

Hotel mal k dispozícii 9 izieb. Ceny za ubytovanie na jednu noc sa pohybovali od 20 do 36 krajciarov. K tomu poskytovali ešte ďalšie služby, ako napríklad: vždy vykúrená izba – 10 krajciarov, špeciálne pripravené posteľné prádlo – 10 krajciarov, na izbe mali hostia k dispozícii dva druhy sviečok, po 4 a po 8 krajciarov. Keďže v tej dobe ľudia ako dopravný prostriedok používali zväčša kone a povozy, hotel ponúkal ako samozrejmé aj tzv. "maštaľné" služby: …jedna otiepka slamy – 6 krajciarov... a pod.

Z reštauračných služieb mal zákazník na výber pomerne slušný sortiment jedál a nápojov. Ceny polievok sa pohybovali od troch do šiestich krajciarov. Studené predjedlá /šunka, jazyk, sardinky, haringy/boli v rozpätí od šiestich do dvanástich krajciarov. Hlavné jedlá /hovädzie s omáčkou, pečené mäso so šalátom, "čuspais" s prílohou, múčne jedlá.../ ponúkali v cenách od 8 do 24 krajciarov.

V ponuke bol aj pomerne pestrý sortiment nápojov. Rôzne druhy vín, stolové aj značkové /Tokajské/ v cenách od 25 do 50 kr. za fľašu. Francúzske šampanské však stálo 3 florény /zlaté/ a 45 krajciarov. Z ďalších nápojov boli v ponuke čierna a biela káva, čaj s rumom, ruský čaj, vajcový likér, čokoláda, v cenových reláciách od 6 do 20 krajciarov. Fľaša korytnickej minerálky stála 8 kr., pivo od 6 do 10 krajciarov. Pohárik slivovice ponúkali za 3 kr., rumu za 6 krajciarov.

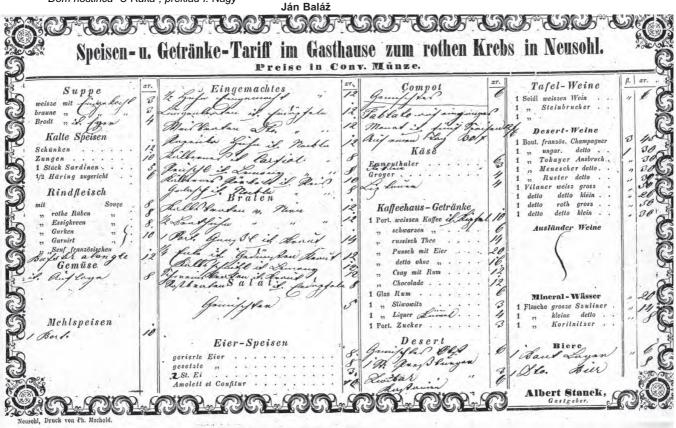
Na dvoch cenníkoch je podpísaný Albert Stanek, hostiteľ /Gastgeber/ a na jednom sám majiteľ domu a hotela Johann Schlott.

V 80-tych rokoch XIX. st. bol hotel majetkom " Kreditného spolku" /Credit Verein/, ktorý ho dal v r. 1883 prestavať. O niekoľko rokov neskôr prešiel do vlastníctva mesta. V roku 1920 mesto hotel predalo. Svojmu účelu potom slúžil až do roku 1929. Vtedy sa uskutočnila adaptácia budovy, prestavba prízemia a vstupnej časti s priečelím. O rok nato po ukončení prestavby, budovu ponúkli na prenájom. V 30-tych rokoch v dome sídlili rôzne súkromné firmy, na prízemí boli obchodné priestory. V roku 1942 budovu prevzala, resp. odkúpila od mesta, Slovenská banka. Vtedy uskutočnili aj jej rozsiahlu rekonštrukciu, zmenu fasády, zmenu dispozície prízemia, upravenú pre potreby banky. Po roku 1948, až do začiatku 90-tych rokov, v budove sídlila krajská pobočka Štátnej banky československej. Potom budovu pre svoju filiálku odkúpila Investičná a rozvojová banka /dnes OTP banka/ a objekt prešiel rozsiahlou prestavbou a úpravami.

Pramene: Štátny okresný archív B. Bystrica: Mesto B. Bystrica 1850-1945 P. Ratkoš: K topografii B. Bystrice v čase baníckeho povstania /1525-1526/ in: Historické štúdie IX

E. Jurkovich: Zbierka besedníc z minulosti Banskej Bystrice; Dom hostinca "U Raka", preklad I. Nagy

DIZUTTURT TU TARIF Uiber die Speisen und Getrante im Schankzimmer beim rothen Rrebsen. Gine Port. eingefochte Suppe foftet in W. W. . Rindfleifch mit Gos Bufpeis mit Auflag . Mehlspeis . . . Braten mit Salat Eine Salbe weißen Tifchwein . rothen detto Bier . Brandwein Ein halb Seitel Sliwowitz Borowitska Rosoli . . 11 Much befommt man bier Brod, Sped, Rage u.f.w. Stall- und Sartfutter-Dreife: Ein Prefburger Megen Safer foftet Gine Port. Seu mit 5 Pfund . Ein Bund Strob Ein viertl Pfund Schmeer . Fur ein paar Pferde Standgelb . Fur eine Rerbe in die beigegebene Laterne

Pamiatková rezervácia ľudovej architektúry Špania Dolina

Historický Špaňodolinský banský vodovod

Severne od Banskej Bystrice, v Starohorských vrchoch sa nachádza horská obec Špania Dolina. Od mesta ju oddeľuje zďaleka viditeľný masív Panského dielu. Obec má t.č. 184 trvalých obyvateľov, ale v letnej sezóne sa počet zvyšuje až na 600 obyvateľov, rekreantov a turistov. Súčasťou obce je už zaniknutá osada Piesky a časť turistického a lyžiarskeho strediska Šachtičky.

Na území Španej Doliny sú stopy po povrchovom dobývaní medi a drahých kovov od doby neolitu až po dobu rímsku a slovanskú. Intenzívnejší rozvoj baníctva priniesli v 12. a 13. st. nemeckí ťažiari, ktorí sa usadili v Banskej Bystrici. Pri baniach postupne vznikla veľká banícka osada, terajšia Špania Dolina.

Erb obce Špania Dolina

Na konci 15. st., keď sa slovenská meď začala vyvážať do celej Európy, kde sa stala strategickou surovinou, bane v Španej Doline získala Thurzovsko – Fuggerovská mediarska spoločnosť. Po jej zániku, od 16. do 19. st. ťažiarsky komplex prešiel pod správu panovníckeho dvora a dobývanie a hutníctvo medi i striebra zabezpečovala Banskobystrická banská komora.

Stáročia banskej a hutníckej činnosti vytvorili zo Španej Doliny nevšednú montánnu krajinu. Členité, svažité a zalesnené horské prostredie dotvára množstvo pozos-

tatkov bývalých štôlní, šácht, stúp a hút, banských ciest, vodných jarkov a menších odvalov i veľkých háld. Mnohé sú už čiastočne narušované

ich novodobým spracovaním v úpravni Rudných baní v Španej Doline. Areál úpravne a jej kalové polia značne zmenili pôvodný výzor časti obce a jej okolia. Najhorším dôsledkom bola úplná likvidácia osady Piesky a celého jej ťažobného priestoru, ktorý je s úpravňou rúd spojený ešte funkčnou dopravnou štôlňou.

Zachovaná časť Španej Doliny s rázovitou baníckou zástavbou a so zvyškom historického centra bola v roku 1979 vyhlásená za Pamiatkovú rezerváciu ľudovej architektúry. Dominantou rezervácie je rímskokatolícky kostol, ktorý bol zo staršej románskej stavby v roku 1593 prestavaný a rozšírený v gotickom slohu. V 18. a 19. st. bol viackrát opravovaný. Z námestia ku kostolu vedie kryté drevené schodište zo 17. st. a má 162 schodov. Na námestí sa zachovalo niekoľko budov pôvodnej správy baní. Jednou

z nich je Klopačka zo 16. storočia. Teraz je prestavaná na zariadenie cestovného ruchu. Je v nej umiestnená aj menšia expozícia baníctva a ľudového umenia Španej Doliny.

Pri Klopačke ešte stoja zvyšky najstaršej špaňodolinskej banskej šachty Ferdinand, ktorú začali hĺbiť v roku 1494. Za Klopačkou je aj vstup do tzv. Dennej štôlne, ktorou sa fáralo do podzemia baní. V roku 1764 budúci cisári Jozef II. a Leopold II. pri svojej návšteve Španej Doliny touto štôlňou prešli až do osady Richtárová nad Starými Horami.

V rezervácii sa nachádza 78 pamiatkovo chránených obytných stavieb. Väčšinou sú to pôvodné banícke domy. Mnohé z nich sú využívané už len na rekreačné účely. Na okraji rezervácie, nad kostolom, je miesto, kde stála ďalšia šachta Maximilián. Začala byť v prevádzke od roku 1563 a v roku 1810 sa zvalila. Zostala z nej pre Španiu Dolinu charakteristická, zďaleka viditeľná halda, ktorá zostala nenarušená. Šachta Mária z roku 1629 sa nachádza ďalej od osídlenia na priľahlom svahu Panského dielu. Najmladšia šachta Ludovika z roku 1812, ktorá nahradila havarovanú šachtu Maximilián, je ukrytá v lese nad úpravňou rúd. Na jej hornej halde je špaňodolinské futbalové ihrisko.

Z voľakedy obdivovanej baníckej minulosti Španej Doliny už veľa nezostalo. Ľudové umenie reprezentuje hlavne výroba paličkovanej čipky, ktorá si získava svetový záujem. Vzácne špaňodolinské čaše a poháre zo železa pokrytého meďou sú len v múzeách. Cementačné vody, v ktorých sa vyrábali nielen poháre, ale aj čistá meď a farbivá, už z baní nevytekajú. Ani udivujúce ľadové štôlne, v zime mokré a v lete zamrznuté, nie sú dnes prístupné. Len vytrvalí prospektori a zberatelia

hľadajú na rozrýpaných haldách zvyšky minerálov a tajomný špaňodolinský celestín. Využitie dlhovekej a bo-

Využítie dlhovekej a bohatej histórie Španej Doliny a obnova jej baníckeho dedičstva a tradícií má perspektívu vo vybudovaní banského skanzenu a v dobudovaní vybavenosti pre návštevníkov a turistov, osobitne zahraničných. Prepojením sídla s výhľadovou ban-

skou rezerváciou Piesky a s turistickým a lyžiarskym strediskom Šachtička sa Špania Dolina rýchlo stane jedným z najatraktívnejších rekreačných a turistických centier v bezprostrednej blízkosti B. Bystrice.

Potom Špania Dolina, popri už neodmysliteľnej pobytovej rekreácii, turistike a množstve kultúrnych a športových podujatí, bude môcť ponúknuť aj široké spektrum foriem poznávacieho, pasantného aj pobytového

turizmu. Medzi jeho špecifické aktivity môže patriť sieť náučných trás. Tieto sprístupnia nielen najvýznamnejšie banské diela, ale napríklad aj historickú Krížovú cestu, ktorá sem viedla až z B. Bystrice a Špaňodolinský banský vodovod, ktorý privádzal vodu po špeciálne vybudovanej 36 km dlhej trase až spod Prašivej v Nízkych Tatrách.

Trasa je pozostatkom už zaniknutého diaľkového prívodu vody na pohon banských ťažných strojov 7 šácht v bohatom ložisku striebro-medených rúd, severne od B. Bystrice. Vodovod sa postupne budoval, zdokonaľoval a bol v prevádzke asi od r.1500 do r. 1910, čiže viac ako 400 rokov.

Smelá myšlienka priviesť vodu k baniam na Španej Doline vznikla v dobe historicky najväčšieho rozmachu v tomto revíri, na prelome 15. a 16. st. Thurzovsko-Fuggerovská spoločnosť, ktorá revír v r. 1494 získala do prenájmu, uplatnila v ňom nielen práve vtedy objavenú revolučnú hutnícku metódu – oddeľovanie striebra od medi tzv. scedzovaním pomocou olova, ale aj nové progresívne formy hlbinnej ťažby

Doboví zememerači - detaily z rytiny k novému banskému poriadku Maximiliána II. z r. 1573

gresivne formy hlbinnej budovaním banských šácht s ťažnými strojmi poháňanými vodou.

Z dobových dokumentov je známe, že už pohon ťažných a čerpacích strojov prvej šachty – šachty Ferdinand v centre Španej Doliny, ktorá začala prevádzku v r. 1496, bol kombinovaný: konský gápeľ a vodné koleso. To bola doba zrodu Špaňodolinského banského vodovodu – jeho l. etapa.

Písomne je doložené, že v roku 1639 na starý vodovod, využívajúci vodné zdroje v okolí Španej Doliny, bol už napojený prívod vody zo vzdialenejších zdrojov. Vodovod vtedy siahal až po terajšiu osadu Bully na Donovaloch, kde zachytával výdatné pramene v lokalite Pod javorom. Toto predĺženie vodovodu od Španej Doliny k prameňom pri Bulloch bola druhá etapa jeho výstavby. Vodovod podľa dokumentov z tej doby mal dĺžku 13,6 km a jeho rozvodná časť k šachtám na Španej Doline meralo skoro 4 km.

Vodu potrebovali aj šachty na Pieskoch a v Richtárovej. Preto na konci 17. st. prívod Špaňodolinského banského vodovodu komorgrófski správcovia baní predĺžili z Donovalov až pod severné úbočia masívu Prašivej do Pustej doliny. To bola jeho tretia – vrcholná etapa.

V dobovom dokumente z roku 1764 sa uvádza, že v tom čase Špaňodolinský vodovod mal celkovú dĺžku od Pustej doliny pod Prašivou po Španiu Dolinu 35,4 km, z toho 30,2 km drevených žľabov a 5,2 km vodných jarkov. Celý vodovodný systém s rozvetveniami,

prípojkami a bočnými rozvodmi mal dĺžku až 42 km. Technická konštrukcia vodovodu bola pomerne jednoduchá a vysoko funkčná. V zložitom teréne, prevažne po vrstevnici svahu, bol vybudovaný širší chodník. V ňom bližšie k svahu, v zahĺbeniach alebo na podložkách boli uložené vzájomne začapované drevené žľaby, asi 8 m dlhé. Chodník slúžil na dennú pochôdzku údržbárov a na dopravu materiálu pri opravách, výmene žľabov a pri príprave na zimnú prevádzku. V zime boli žľaby zakryté, aby voda v nich nezamŕzala.

Orientačne sa odhaduje, že vodovod na distribučné miesto v sedle Dolný Šturec prepravoval 70 až 100 litrov vody za sekundu.

V súčasnosti z vodovodu zostala len viac či menej výrazná trasa, s viacerými pozostatkami technickej úpravy terénu, ako sú zárezy, skalné galérie, násypy a kamenné múry. Niektoré úseky trasy sa využívajú pre pešiu turistiku, cykloturistiku a v zime na lyžiarsku turistiku. Súbežne s trasou vedie náučný chodník z Banskej Bystrice na Donovaly. Za Jelenskou skalou, pri kamennom múre akvaduktu trasu križuje a je tu informačná tabuľa, ktorá vodovod prezentuje.

Čo nám táto minulosť ponúka do budúcnosti?

Historické banské mestá sú pozoruhodné aj tým, že čím viac im ubúdali podzemné poklady - zlato, striebro a meď, tým viac sa im hromadilo duchovné bohatstvo - vedomosti, technický pokrok, vzdelanosť, architektúra a umenie na povrchu. Získali to, čomu sa dnes hovorí "genius loci" alebo "kultúrne dedičstvo". Toto obrovské duchovné bohatstvo je u nás ešte akoby skryté pod nánosom nepotrebnosti, nezáujmu a zabúdania. Rovnako, ako to podzemné v minulosti, je treba aj toto bohatstvo objavovať a využívať.

Doba na to vhodná práve prichádza. Hospodársky a kultúrny priestor Európy sa tak ako kedysi znova zjednocuje. Naša história je súčasťou európskej kresťanskej civilizácie. K jej kolíske sme aj my celé storočia prinášali svoje dary. Teraz sa s nimi môžeme pochváliť. Len je treba vykopať ich z pod zeme, z foliantov archívov, ale aj z nášho spoločenského vedomia. Je možné ukázať ich a ponúkať svetu už nie pod cudzou značkou, ale ako originál "slovak gold".

Zdá sa to niekomu nadnesené? Ale ako málo poznáme našu minulosť. A ako nám chýbajú vízie o budúcnosti.

Už teraz v kraji pôsobí viacero inštitúcií a združení, ktoré sa zameriavajú na prezentáciu našej montánnej histórie a na moderné využitie jej historického odkazu. Starohorské vrchy, ako hlavný ťažobný priestor niekdajšej medenej Banskej Bystrice, ktorého centrum tvorila Špania Dolina, sú záujmovým územím troch na rozvoj kultúrnohistorického turizmu zameraných neziskových organizácií -Bystriciensis, Permon a Nový Kumšt.

Tieto združenia majú pripravených viacero zámerov a projektov na prezentáciu a využitie baníckej histórie Banskej Bystrice a jej okolia, osobitne Španej Doliny, pre domáci i medzinárodný cestovný ruch. Je to napr. "Plán využitia kultúrno-historickej trasy špaňodolinského banského vodovodu pre turizmus", zámer pre obnovu trasy starej "Krížovej cesty" z Banskej Bystrice na Španiu Dolinu, alebo dlhodobý viacfázový projekt vybudovať v Španej Doline "Regionálne banské múzeum" a postupne ho rozšíriť na "Krajinný banský skanzen v montánnej oblasti Starohorské vrchy".

Prírodné banské skanzeny sú vo svete turistiky veľmi atraktívne a navštevované. Jeden z nich: "Südtiroler Bergbaumuseum Ridnaun Schneeberg", nás mimoriadne inšpiruje. Naše občianske združenia sú otvorené a pripravené na spoluprácu s každým, kto má záujem očistiť minulosť slávnej ťažiarskej histórie a vytvárať ponuku pre kultúrno-poznávací turizmus v regióne bývalých stredoslovenských banských miest.

Bežne dostupnej literatúry o histórii baníctva v okolí Banskej Bystrice nie je veľa. Množstvo informácií a údajov je rozptýlených v rôznych časopisoch a odborných publikáciách. Z rozsiahlejších prác je možné doporučiť hlavne tieto: Jozef Vozár – Zlatá kniha banícka, II. vydanie, Banská agentúra, Košice, r. 2000, Ján Valachovič -

Stredoslovenská meď v 16. a 17. storočí, Slovenská akadémia vied, Bratislava, r. 1964., Milan Augustín -Kovové križovatky pani histórie, Litera, Bratislava, rok 1994.

NÁČRT TRASY ŠPAŇODOLINSKÉHO **BANSKÉHO VODOVODU**

PRAŠIVÁ

SÚČASNÉ NÁZVY

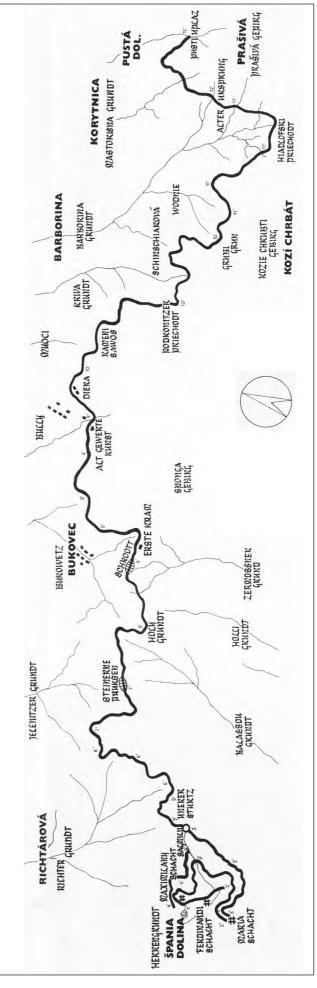
BURDWETZ

HISTORICKÉ NáZVY PODĽA MÁP Z R. 1764

- OZNAČENIE RELAT. VÝŠKY 10

BEZ MIERKY

SPRACOVANÉ PODĽA FR. KIRIPOLSKÉHO Z R. 1974 SPRÁVA NÁRODNÉHO PARKU NÍZKE TATRY

Milan Žuffa - Ellek

K najstaršej podobe erbu Banskej Bystrice

Názov predloženého príspevku na prvý pohľad vzbudzuje podozrenie, že autor sa bude zaoberať iba rekapituláciou všeobecne známych faktov o podobe banskobystrického erbu, ktorý počas svojej niekoľko storočnej existencie s výnimkou nosiča a strážcov štítu neprešiel žiadnymi vývojovými zmenami. Doteraz známe a v odbornej literatúre publikované erby, pečatidlá a ich odtlačky, pochádzajúce od polovice 15. st., v podstate inú možnosť ani neposkytujú. Repozitórium stredovekých listín v Štátnom okresnom archíve v Banskej Bystrici však obsahuje aj niekoľko listín, ktoré vydala banskobystrická mestská kancelária v rozmedzí rokov 1326 - 1406 a na nich sú upevnené pečate, vyhotovené najstarším mestským pečatidlom, ktorého vznik spadá do 2. polovice 13. st.. Nielen pečať, ale aj samotné znamenie v erbovom štíte sa mierne líši od bežne zaužívanej podoby banskobystrického mestského erbu, čo vyvoláva pochybnosti a otázky predovšetkým v súvislosti s jeho skutočnou podobou, ale aj s ňou súvisiacich inšpiračných zdrojov a opätovne nás núti vrátiť sa ku Kollerovým tvrdeniam z 18. st., ktoré boli už dávneišie zavrhnuté ako mylné.

Na začiatok si však zopakujme všeobecne známe fakty. Súčasný

Kresba najstaršej mestskej pečate

erb Banskej Bystrice, ktorý vychádza z predlohy pochádzajúcej z polovice 15. st., predstavuie sedemkrát strieborno červene delený štít, čiže štít s presne opačným sfarbením, než má jeho predloha - mladší štátny znak Uhorska, používaný v čase Arpádovcov. Mestský erb vychádza zo štátneho znaku a je jeho aktívnym pretvorením podobne. ako to bolo v prípade niektorých ďalších slovenských miest (Zvolen, Žilina, Skalica, Šurany, Topoľ-(rekonštrukcia Igor Graus) čany). Pretože mladšia Banská Bystrica v období stredoveku

niesla pomenovanie Nový Zvolen (Neusohl, Neosolium), podobne ako blízky "Starý Zvolen" (Altsohl, Veterozolium), ktorého erb vychádzal zo staršieho štátneho znaku Uhorska, svoj erb odvodila z mladšieho štátneho znaku.1 Uvedené tvrdenia však majú plnú platnosť iba v tom prípade, ak za najstarší zdroj informácií o mestskom erbe budeme považovať pečať (resp. pečatidlo, pretože sa zachovalo) z polovice 15. st.

Pozrime sa však teraz na jednotlivé fakty podrobnejšie v zrkadle informácií, ktoré nám poskytuje novoobjavená (resp. doteraz neznáma a nepublikovaná) najstaršia pečať mesta Banskej Bystrice s mestským erbom.² Okrúhla pečať z hnedého vosku³ má priemer 38 milimetrov. V centre pečatného poľa je umiestnený rannogotický trojuholníkový štít s mestským erbom, ktorý je členený na deväť vodorovných polí (v heraldickej terminológii sú to štyri brvná). Polia č. 1, 3, 5, 7 a 9 sú mrežované, polia č. 2, 4, 6 a 8 sú hladké. 4 Nad štítom je umiestnené k sebe privrátené banícke kladivko a želiezko, pričom násady oboch nástrojov sú vodorovne odvrátené. Voľnú plochu po bokoch erbového štítu vypĺňajú nebeské telesá. Na ľavej strane je to dvanásťcípa hviezda (slnko), hore a dole sprevádzaná malými šesťcípymi hviezdičkami a na pravej strane je od erbového štítu odvrátený polmesiac, hore a dole sprevádzaný malými šesťcípymi hviezdičkami. Po obvode pečate je umiestnený majuskulný kruhopis + SIGILLVM · DE · BISTRICEBANA.

Pečať sa v archívnom fonde banskobystrického magistrátu zachovala v piatich exemplároch, pričom v jednom prípade je privesená na červenej hodvábnej pletenej šnúre a v troch prípadoch je zavesená na pergamenovom prúžku. Najstarší odtlačok pochádza z roku 1326,5 ostatné tri sú z rokov 1387,6 13907 a 1406.8 Okrem nich sa separátne zachovala ďalšia pečať so zbytkami červenej pletenej hodvábnej šnúry.9 Šiesty a posledný doteraz známy odtlačok pečate pochádza z roku 1437 a je pritlačený na listine v archívnom fonde zvolenského magistrátu.¹⁰ Stav zachovania všetkých pečatí je relatívne veľmi dobrý - na všetkých exemplároch je veľmi dobre viditeľný predovšetkým stred pečate s erbovým štítom a sprievodnými znameniami, pričom jemné detaily mrežovania vidieť nailepšie na odtlačkoch z rokov 1406 a 1387. Kruhopis je najlepšie čitateľný na odtlačkoch z rokov 1406 a 1390. Odtlačok z roku 1387 je na troch miestach kruhopisu poškodený (odlomený vosk).

Celkové výtvarné riešenie pečate s rannogotickým štítom kladie jej vznik do konca 13. storočia, teda do obdobia štyroch desaťročí vymedzených udelením mestských výsad v roku 1255 a začiatkom nového storočia. Okrem celkového vzhľadu pečate¹¹ tomu zodpovedá aj spôsob pomenovania mesta Banskej Bystrice na nej. Kým Belo IV. pri pomenovaní lokality použil ešte termín Bystrice¹² a Bytzherze, ¹³ s pomenovaním typu Byzthercebana sa po prvý krát stretávame v donácii Belu IV. richtárovi Ondrejovi z roku 1263¹⁴ a opätovne v roku 1293 v konfirmácii mestských výsad Ondrejom III.15

Najstaršie pečatidlo sa bezo zmeny používalo až do polovice 15. storočia, kedy ho nahradilo menšie pečatidlo (s priemerom 30 milimetrov) so zmeneným mestským erbom. Okrúhle pečatidlo vo svojom strede nesie neskorogotický štít, ktorý je sedemkrát delený, pričom vypuklé a mrežované sú polia č. 2, 4, 6 a 8. Nad erbovým štítom a po jeho bokoch sú iemné ornamentálne rozviliny. Pečatidlo obsahuje kruhopis + sigillum + ciuitatis + noui + soly, napísaný gotickou minuskulou. Pečatidlo sa zachovalo

Pečať Banskej Bystrica na listine z r. 1387

(Foto: Igor Graus)

v origináli a najstarší výskyt jeho odtlačku je na listine z roku 1446.16 Približne v rovnakom čase si mesto dalo vyhotoviť aj väčšiu pečať s priemerom 43 milimetrov a kruhopisom + Sigillum + ciuitatis + Noui + soly, tu je však už erb doplnený anjelom vo funkcii nosiča štítu a dvomi orlami vo funkcii strážcov štítu.17 Presne toto pečatidlo slúžilo všetkým autorom, ktorí sa zaoberali banskobystrickým erbom, ako východisko pre ich úvahy, pretože staršie pečatidlo, resp. jeho voskový odtlačok doteraz nebol známy a odborná literatúra ho nepoznala. 18

Príčiny zmeny obsahu erbového štítu v polovici 15. st. nedokážeme vysvetliť. Vieme len, že Banskobystričania opustili vyše storočia používaný erb rovnako ako banícku symboliku a už sa k nim nevrátili.

Napriek tomu však v meste aj naďalej prežívali reminiscencie na pôvodnú podobu erbu a na banícku symboliku. Jednoznačne to potvrdzuje text sťažností banskobystrickej mestskej rady na thurzovsko fuggerovský mediarsky podnik z roku 1526, v ktorom sa uvádza, že mesto malo popri panovníkom udelenom erbe vždy vo svojej pečati aj kladivko a želiezko. 19 Ai napriek redukcii počtu "arpádovských bryjen" tu tiež prežívala pôvodná heraldická legenda týkajúca sa najstaršej podoby mestského erbu. V roku 1608 ju vo svojej veršovanej kronike Banskej Bystrice písomne zachytil mestský vicenotár Oswald Plotchius. Autor jednotlivé pruhy považoval za perzonifikáciu štyroch vodných tokov v územných hraniciach mesta - Hron, Bystricu, Senicu a Udurnu. Červená farba mala symbolizovať nešťastie, biela naopak útechu. Anjel

držiaci štít s erbom predstavoval Božiu ochranu a orly (v Plotchiovom podaní sokoly) strážcov všetkého.20 Kroniku mesta Banskobystričania v roku 1608 uložili do kupoly mestskej veže v mestskom hradnom areáli počas jej rekonštrukcie a jej opis sa neskôr dostal do mestského archívu.21 Text kroniky poznal aj Matej Bel od roku 1702, kedy sa mu do rúk dostal rukopis z veže a časť, týkajúcu sa mestského erbu, publikoval vo svoiich Notíciách.22

V súvislosti s objavením naistaršei pečate mesta Ban-

Pečať Banskej Bystrica na listine z r. 1390

(Foto: Igor Graus)

skej Bystrice s odlišným erbom mesta sa nevyhnutne musíme vrátiť aj k otázke inšpiračných zdrojov jeho podoby. Významným momentom, ktorý sa nielen priamo dotýka problematiky banskobystrického mestského erbu, ale bezprostredne súvisí aj s jeho obsahom, je pomenovanie mesta. Saskí kolonisti sa usadili v tesnom susedstve staršej slovanskej osady Bystrice,23 ktorá ležala na malej vyvýšenine nad sútokom vodných tokov Hrona a Bystrice, priamo na trase diaľkovej cesty z centrálnych častí Uhorska do Poľska, ktorú súčasníci poznali ako Veľkú cestu (Via magna).²⁴ Azda výhody, ktoré plynuli z bezprostrednej blízkosti významnej vojensko - strategickej a obchodnej cesty zapríčinili, že pôvodní obyvatelia svoju osadu vybudovali práve tu, a nie vyššie v horách, kde prevádzkovali svoje banské diela. Sasi akceptovali pôvodnú osadu do takej miery, že keď v roku 1255 od uhorského panovníka Belu IV. obdržali listinu s mestskými výsadami, meno osady, povýšenej na mesto, si aj napriek nemeckej správe ponechalo svoju pôvodnú domácu podobu - Bystrica (Bystrice). V rovnakej, iba o niečo rozšírenejšej podobe sa pomenovanie dostalo aj na najstaršiu pečať mesta z konca 13. storočia (Bistricebana).

Blízke susedstvo staršieho Zvolena so sídlom zvolenského komesa a mohutným komitátnym hradom (cca 20 kilometrov) zapríčinilo, že Bystrica sa paralelne začala označovať ako "Nový Zvolen". Po prvý raz sa toto pomenovanie (in Nouo Solio) objavilo v listine z januára 1300, ktorou 15 rímskych kardinálov povolilo vyberanie odpustkov v súvislosti s výstavbou kostola Panny Márie v Banskej Bystrici²⁵ a opakovane sa objavilo v ďalších odpustkových listinách pápežskej kúrie z rokov 1332²⁶ a 1335.²¹ V tomto čase banskobystrická, ale aj kráľovská kancelária pri oficiálnom označení mesta aj naďalej používala pomenovanie Bystrica (Byzterchebana - 1263, 1293, Bystrice - 1271, Biztriche - 1287, Wistricia - 1326, Byztricia, Byztrice - 1340), a to až do roku 1379, kedy sa po prvý raz na svedectve banskobystrickej mestskej rady v majetkových záležitostiach v datovacej formulke objavila formulácia in Novo Solio (v mestskej pečati sa táto forma pomenovania objavila až v roku 1446).

Pomenovanie Starý Zvolen a Nový Zvolen však nebolo živé iba v Banskej Bystrici, ale aj priamo vo Zvolene a zrejme vzniklo práve tu, pretože pomenovanie Starý Zvolen (Solium Antiquum, Veterozolium) sa pôvodne používalo pre starú osadu pod Zvolenským (Pustým) hradom a ním sa v 13. - 15. st. označovalo aj pôvodné stredoveké mesto. V listine pomenovanie Starý Zvolen po prvý raz použil Ľudovít I. Veľký v roku 1359.²⁸

Približne od konca 14. st. sa v Banskej Bystrici paralelne používali oba názvy - ako Bystrica, tak aj Nový Zvolen, alebo menej často Zvolenská Bystrica (in Bistricia Soliensi).29 Rovnocennosť oboch pomenovaní potvrdzuje aj formulácia v datovacej formulke listiny z roku 1414, kde je miesto vydania uvedené ako Bistricia seu Novo Zolio.30 Latinské pomenovanie Banskej Bystrice sa používalo až do polovice 15. st. V roku 1443 sa v listine, ktorou mestská rada konfirmovala výsady cechu mäsiarov, po prvý raz objavilo nemecké pomenovanie mesta -Neusoll³¹ a táto forma (Newenzol, Newenzoll, Newen Zoll, Newen Zol) v rozličnej ortografii na dlhý čas prevládla, hoci sa aj naďalej ojedinele objavovalo pomenovanie Bystrica alebo latinská forma Nového Zvolena. Pravda, uvedené časové relácie v prípade Banskej Bystrice neplatia absolútne kvôli torzovitej pramennej báze, ktorá je dôsledkom veľkého požiaru mesta z 10. apríla 1500, kedy vyhorel aj mestský archív. Pomenovanie mesta ako Nový Zvolen je nepochybne staršie než rok 1379, kedy

sa objavilo po prvý krát na písomnosti mestskej proveniencie - prinajmenšom pre to svedčí práve použitie pomenovania tohto typu v odpustkovej listine z roku 1300, pretože len ťažko môžeme predpokladať, že talianski kardináli až tak dobre poznali reálie stredného Slovenska. Je preto takmer isté, že toto pomenovanie sa do Ríma dostalo minimálne spolu so žiadosťou o povolenie vyberania odpustkov v prospech kostola Panny Márie. Je tiež možné, že na rozšírenie tohto pomenovania v domácich podmienkach okrem vplyvu Zvolena mala svoj podiel aj formulácia Belu IV. v listine mestských práv z roku 1255, kde sa hovorí o novej osade Bystrici (nova villa Bystrice). Z uvedeného vyplýva, že

jednoznačne musíme odmietnuť formatívny vplyv erbu Starého Zvolena na podobu erbu Banskej Bystrice (Nového Zvolena) v dôsledku mechanickej aplikácie ich opozitných apelatív, pretože vznik erbu Banskej Bystrice predchádzal jeho novému pomenovaniu. Nemôžeme však odmietnuť možnosť vplyvu zvolenského erbu koreniaceho v staršom

uhorskom štátnom znaku v dôsledku blízkosti a čulých vzájomných kontaktov oboch miest, pretože erb Banskej Bystrice je nepochybne odvodený z mladšieho štátneho znaku Uhorska. Aj keď už dnes na základe existencie najstaršej pečate s mestským erbom môžeme jednoznačne povedať, že Banskobystričania neprevzali erb iba s prevráteným poradím tinktúr, ale aktívne ho dotvorili pridaním ďalšieho poľa.

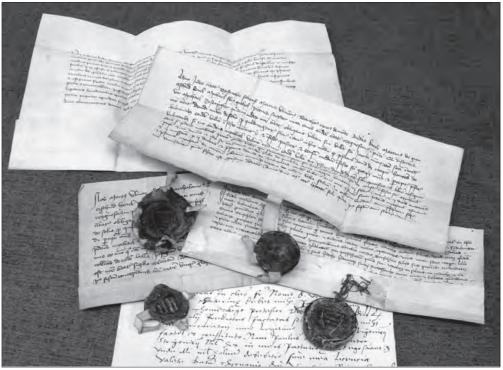
Hoci o odlišnej najstaršej podobe mestského erbu Banskej Bystrice, pochádzajúcej z konca 13. storočia už dnes niet pochýb, jeho existencia vyvoláva množstvo ďalších otázok.

Pečať Banskej Bystrice na listine z r. 1406 (Foto: Igor.

(Foto: Igor Graus)

Pretože ani v najmenšom nepochybujeme o inšpiračných vplyvoch mladšej podoby uhorského štátneho znaku na podobu erbu mesta Banskej Bystrice (či sa to už udialo pod vplyvom Zvolena alebo nie), otvorenou zostáva otázka sily tejto inšpirácie. Prečo mešťanom nestačila iba mechanická zmena poradia tinktúr a pokúsili sa o inováciu spočívajúcu vo väčšom delení štítu než mala predloha? Alebo azda došlo k omylu a Banskobystričania nepoznali pravú podobu svojho erbu v čase, kedy ho začali používať? Ak by aj došlo k ryteckému

Listiny opatrené najstaršími pečaťami, ktoré sa dnes nachádzajú v Štátnom archíve v Banskej Bystrici - pobočka Banská Bystrica (Foto: Igor Graus)

omylu pri tvorbe najstaršieho pečatidla, je možné, aby sa mešťania zmierili s chybnou podobou erbu na dobu vyše jedného storočia a nepokúsili sa o nápravu, hoci v tomto stredisku kovospracujúcich remesiel v žiadnom prípade nemohla byť núdza o rytcov alebo zlatníkov? Nazdávame sa že nie, a že v tomto prípade išlo o reálnu podobu mestského erbu Banskej Bystrice, od ktorej sa mesto v polovici 15. storočia zo zatiaľ neznámych dôvodov odklonilo.

K najstaršej podobe erbu Banskej Bystrice

Poznámka

* Štúdia bola po prvý raz publikovaná v časopise Slovenskej genealogicko – heraldickej spoločnosti Genealogicko - heraldický hlas 10, 2000, č. 2, s. 16 – 22 a kvôli svojej závažnosti ju so súhlasom autora pod názvom Zur ältesten Gestalt des Wappens von Neusohl (Beszterczebánya, Banská Bystrica) publikoval aj časopis maďarskej heraldickej a genealogickej spoločnosti Turul 75, 2002, číslo 3 – 4, s. 92 – 97.

POZNÁMKY

- 1 NOVÁK, J.: Slovenské mestské a obecné erby. Martin 1972, s. 88 91, Tenže: Erby miest vyhlásených za pamiatkové rezervácie. Bratislava 1986, s. 39 44, KARTOUS, P. NOVÁK, J. VRTEĽ, L.: Erby a vlajky miest v Slovenskej republike. Bratislava 1991, s. 40, VRTEĽ, L.: Osem storočí slovenskej heraldiky. Martin 1999, s. 63, Tenže: Na troch vŕškoch biely kríž. Rozprávanie o našom znaku. Bratislava 1990, s. 22 23, Tenže: Banská Bystrica. Verejná správa 1992, č. 3, zadná strana obálky.
- 2 V dobe prípravy tohto článku bola publikovaná štúdia Radoslava Ragača o Zvolenskom erbe. Autor si všimol, že na jednej z listín, s ktorými pracoval, je pečať s erbom Banskej Bystrice, ktorý nezodpovedá jeho dnešnej podobe. Okrem konštatovania tejto skutočnosti sa autor uvedenou problematikou bližšie nezaoberal. RAGAČ, R.: Vývin erbu mesta Zvolen do konca 17. storočia. Slovenská archivistika 34, 1999, č. 2, s. 42, poznámka č. 4.
- 3 Právo pečatiť červeným voskom Banská Bystrica získala až od Ľudovíta II. v roku 1516. Štátny okresný archív v Banskej Bystrici (ďalej len ŠOKA BB), fond Mesto Banská Bystrica (1020) 1255 1922 (ďalej len MBB), Fasc. 2/7 S.
- 4 Mrežované a vystupujúce pruhy sa tradične považujú za kovové. V prípade erbu Banskej Bystrice by teda malo ísť o strieborný štít so štyrmi červenými brvnami. Vzhľadom na nejednotnú prax v Uhorsku v 13. 14. storočí by však rovnako dobre mohlo ísť aj o červený štít so štyrmi striebornými brvnami. Za upozornenie na problematiku ďakujem PhDr. Ladislavovi Vrteľovi, tajomníkovi Heraldickej komisie Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.
 - 5 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 8/5 S
 - 6 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/8 S
 - 7 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/10 S
 - 8 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/11 S
- 9 Pečať bola v minulosti pravdepodobne privesená na listine z roku 1379 so signatúrou ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/14 S. V čase spracovania katalógu písomností fondu magistrátu Banskej Bystrice v roku 1980 už pečať na listine chýbala (MATULAY, C.: Mesto Banská Bystrica. Katalóg administratívnych a súdnych písomností (1020) 1255 1536 I., II. Bratislava 1980).
- 10 Pritlačená pečať s clonou sa nachádza na listine z 22. mája 1437. ŠOKA Zvolen, magistrát mesta Zvolena 1323 - 1922, listiny, kart. 1, inv. č. 17. Za sprostredkovanie informácií o pečati ďakujem pánovi Alexandrovi Adamovi, archivárovi Štátneho okresného archívu vo Zvolene.
- 11 Štýlovo je banskobystrická pečať identická napríklad s najstaršou pečaťou Banskej Štiavnice z roku 1275 (NOVÁK, J.: Erby miest vyhlásených... c.d., s. 31).
 - 12 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 1/1 S
 - 13 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 1/3 S
 - 14 ŠOKA BB, Kpr. E
 - 15 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 1/3 S
 - 16 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 93/3
- 17 Najstarší zachovaný odtlačok tejto pečate pochádza z roku 1457 (ŠOKA BB, MBB, Fasc. 8 /6 S).
- 18 Jozef Koller vo svojej práci zo začiatku 18. storočia síce banskobystrický erb správne opisoval ako osemkrát delený, ale ani on nepoznal najstaršiu mestskú pečať a pri prekresľovaní väčšej mestskej pečate z polovice 15. storočia (jej najstarší zachovaný odtlačok pochádza z roku 1457) sa jednoducho iba dopustil omylu. KOLLER, J.: Cerographia Hungariae, Seu Notitia de Insignibus, Et Sigillis Regni Mariano-Apostolici, A Quodam Sacerdote Societatis Jesu Compendio data, Anno 1724. Tyrnaviae, Typis Academicis per Leopoldum Berger, tab. IV, č. XVII., text na s. 176 177. Za sprostredkovanie publikácie ďakujem Mgr. Milanovi Šišmišovi z Matice slovenskej v Martine.

- 19 "Doraus auch diese stadt ain bergstadt gnent unndt gehalten ist wurden und derhalben neben iren kuniglichem begobten insigel alletzeit schlegel und eysen in iren insingnien gefhuret und nach gleich andern bergstethen brauchen und fhuren mag." ŠOKA BB, MBB, Fasc. 45/42
- 20 "Ihr Insigll sind vier zug roth / Zu weise farb gesetzt ohn schpot / Bedeiten tuhn die Wasser vur / Welche fliesen bey der Stadt für / Grann, Bistricz, Senicz undt Udurna / Befliessen jetzt die hattarten da / Die rothe farb das Kreutz bedeit / Die Weise den Trost nach dem Leidt / Der Engel so denn schildt halt fein / Göttlichen schutz durch die Engelein / Die falckchen das man hab scharf acht / Auf alls tuhn und das selb betracht."
- 21 ŠOKA BB, MBB, PP 1762, inv. č. 276, s. 545 555. O kronike podrobnejšie pozri: GRAUS, I.: Banská Bystrica a jej historiografi. In: História Banskej Bystrice. Dielo a význam Emila Jurkovicha. Zborník prác zo seminára pri príležitosti 140. výročia narodenia Emila Jurkovicha, konaného v Banskej Bystrici 29. októbra 1997. Banská Bystrica 1999, s. 55 65
- 22 BELIUS, M.: Notitia Hungariae novae historico geographica. Tomus secundus. Viennae 1736, s. 435 436. Rovnaký výklad poznal aj Jozef Koller, ktorý ho uviedol vo svojej práci z roku 1724.
- 23 MÁCELOVÁ, M.: Požiarom zaniknutý zrubový objekt z 15. st. v Banskej Bystrici. In: Archaeologia historica 21, Brno 1996, s. 425
- 24 Podrobnejšie pozri HANULJAK, V.: Via magna na strednom Slovensku v období včasného a vrcholného Stredoveku. In: Archaeologia historica 21, Brno 1996, s. 443 449
 - 25 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/15-S
 - 26 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/17-S
- 27 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/18-S. V odpustkovej listine z roku 1323 je uvedené skomolené pomenovanie mesta Bristice (ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/4 S).
- 28 ZREBENÝ, A.: Zvolen do roku 1526. In: Stredné Slovensko 5. Martin 1986, s. 63 64
 - 29 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 6/11-S, rok 1406
 - 30 ŠOKA BB, MBB, Fasc. 448/8-S
 - 31 ŠOKA BB, MBB, V-64, s. 9-11

IGOR GRAUS

Predstavujeme mladého banskobystrického autora

SOM BÁSNIK

(venované všetkým básnikom)

Kľač cisár pápež v tieni mojich nôh som posol múzy polovičný boh

nedvíhaj zlatý erb do mojej výšky mne patrí celý svet ty máš len zvyšky

prezident a či kráľ k zemi sa pritúľ som básnik a to je najväčší titul

PRIATELIA

Kým tu mám priateľov dokážem sa smiať a neľaká ma svet a nezastraší osud

lebo najlepší liek na život je kamarát

nezamrznem nezhorím ešte dýcham Kým tu priateľov mám

Braňo Kohút (1977) chce neveľa a popritom žiada dosť: chce sa rozd(áv)ať, mieni takmer prometeovsky ponúknuť iným trošku svetla i tepla svojej duše. Ponúkajúc spletené ohnivká nám *do dlaní* sa v duchu rozpaľuje, aby si čosi z jeho svetloteplých plamienkov odniesli so sebou viacerí.

Po debute **Do dlaní** vydal v r. 2001 básnickú zbierkou **Sedem divov svetla** (PRINT - Štefan Svetlík, Slovenská Ľupča).

Kontaktná adresa: Priehrada 17, 974 01 Banská Bystrica

Po zmenách, ktoré sa udiali v roku 1989, začali vychádzať na povrch skutočnosti,

K ŽIVOTNÉMU JUBILEU POETKY ZLATY SOLIVAJSOVEJ

ktoré sa minulé obdobie snažilo zamaskovať. V našej literatúre je veľmi veľa diel, ktoré boli v minulosti zakázané. Boli považované za nevhodné, aj napriek faktu, že to boli diela hodnotné a každé predstavovalo prínos do našej národnej literatúry. Častokrát sa stávalo, že do tejto skupiny

patrili diela, ktoré obraňovali slobodu národa. Spisovatelia – tvorcovia "nevhodných diel" boli za svoje činy potrestaní. Najväčším trestom bol pre nich zákaz publikovať. Boli vyškrtnutí (vynechaní) z čítaniek, encyklopédií, zo spoločnosti. Boli nútení žiť v ústraní, mimo spoločenského diania. Mnohí takéto kruté podmienky nezvládli a zvolili si pokojnú cestu. Písali to, čo im bolo

diktované, hoci s tým nesúhlasili. Takto boli postihnutí nielen umelci, spisovatelia, ale aj ľudia z iných sfér spoločnosti. O osudoch mnohých

sa dlho nevedelo. Boli medzi nimi aj také silné osobnosti, ktoré vytrvali vo svojom presvedčení veľa rokov. Medzi nich patrí aj Zlata Solivajsová, poetka z Banskej Bystrice.

Zlata Solivajsová sa narodila 6.5. 1922 v Nitrianskej Blatnici, v okrese Topoľčany. Otec vlastnil súkromnú realitnú kanceláriu, ale nakoniec pracoval v poisťovníctve. Mama sa starala o domácnosť. Detstvo prežila na dedine spolu s dvoma bratmi.

Vzťah k umeniu u Zlaty pestovali od detstva. Boli to rôzne piesne, rozprávky, príbehy. Veľmi rada mala knihy. Keď ešte nevedela čítať, v knihách okrem obrázkov, hľadala hlavne písmená. Veľmi sa jej páčili riadky tajomných znakov, prstami prechádzala po písmenách.

Ako dieťa bola veľmi neposedná. Mala viac záľub a záujmov ako chlapci, keďže vyrastala s dvoma bratmi. Ovplyvnil ju hlavne starší brat Jozef. Mali spoločnú vlastnosť – lásku k lietaniu a lietadlám. Brat sa stal letcom, a po tom istom túžila aj Zlata. Keby sa bratovi nestala tragická udalosť, pri ktorej prišiel o život, bola by sa stala asi letkyňou.

Do školy chodila Zlata od roku 1928. Vždy patrila k najlepším žiakom, najlepšie sa učila. Okrem školy mala veľmi veľa iných záujmov. Recitovala pri

slávnostných príležitostiach, spievala, tancovala, hrávala divadlo. Veľmi rada čítala. Keď prečítala všetky knihy, čo mali doma, čítala knihy z knižníc. Knižnice mal na starosti strýko, mala k nim voľný prístup, tak tam mohla ísť kedykoľvek. Domov nosievala celé hŕby kníh. Čítala všetko: našu domácu, ale aj svetovú literatúru. Už v tomto období sa jej viac ako príbehy páčila poézia.

Chcela sa stať učiteľkou, ale na učiteľský ústav v Modre sa nedostala. Hoci splnila predpoklady. Najprv ju neprijali pre nedostatok miesta, neskôr pre nepriaznivé finančné pomery rodičov. Svoje literárne vzdelanie si nemala kde pestovať, bola literárnym samoukom.

S rodičmi sa z Nitrianskej Blatnice odsťahovali do Topoľčian. V roku 1946 prišla do Banskej Bystrice za prácou. V Banskej Bystrici ostala natrvalo. V roku 1948 sa vydala za Jána Solivajsa, ktorý pracoval v banke. Narodili sa im dvaja synovia – Roman a Peter.

Zo začiatku pracovala ako kultúrno-propagačná referentka v knižnom veľkoobchode. Od roku 1960 pracovala v Stredoslovenskom vydavateľstve ako vydavateľská tajomníčka, po reorganizácii ako zodpovedná redaktorka v sekcii pôvodnej literatúry. Bola aj zodpovednou redaktorkou kultúrno-politickej revue Rozkvet, v ktorom vychádzali diela autorov stredoslovenského kraja. Okrem práce Stredoslovenskom vydavateľstve sa Zlata Solivajsová venovala aj vedeniu stredoslovenskej odbočky Zväzu slovenských spisovateľov.

Zlata Solivajsová nikdy nebola členkou žiadnej politickej organizácie. Najvnútornejšie morálne hodnoty ju viedli k občiansky spravodlivým postojom. V tlači, na besedách sa vyjadrovala kriticky voči akejkoľvek nespravodlivosti. V roku 1968 sa postavila na stranu vylúčených spisovateľov zo Zväzu slovenských spisovateľov. V roku 1971 napísala knihu Kľúč od každých dverí, ktorá obsahovala rozprávku s mierovým posolstvom, Abeceda pre obludy. Je to alegorický príbeh o tanku – kovovej oblude s dlhým nosom, ktorá na okraji pokojného lesa ohnivými bleskami ničí mladé stromčeky – duby. Zlata Solivajsová takto reagovala na vstup sovietskych vojsk do našej krajiny v auguste roku 1968. Dub - strážca lesa predstavoval Alexandra Dubčeka. Celý dvadsaťtisícový náklad

zošrotovali, ostalo len pár sto kusov. Touto knihou sa jej osud radikálne zmenil. Dostala výpoveď zo zamestnania, vyškrtli ju zo Zväzu slovenských spisovateľov, odstavili z kultúrneho a spoločenského života. Okrem toho sa zhoršil aj zdravotný stav spisovateľky. Zo stresov sa jej objavil žalúdočný vred. Prežila aj vďaka lekárom, ktorí sa k nej zachovali čestne a chránili ju pred úradmi. Po skončení práceneschopnosti musela veľmi často chodiť na vypočúvania do banskobystrickej väznice. Samozrejme Zlatu Solivajsovú aj súdili. Súčasne sa odohrávali 2 súdne procesy. V jednom ju súdili, aby zaplatila škodu, ktorá vznikla vydaním a vzápätí zošrotovaním knihy. V druhom ju súdili ako "Solivajsovú a spol.", hoci sama dodnes nevie, kto ten "spol." bol. Uznali ju vinnou a odsúdili. Dlho nemohla zamestnať. Veľa skutočností nevedela ani jej najbližšia rodina. Za malú mzdu pracovala ako korektorka v tlačiarni až do odchodu na dôchodok v roku 1981. V ťažkom období takmer dvadsaťročného mlčania, jej veľmi pomáhali

> hory, najmä milované Nízke Tatry. Fyzická námaha, namáhavé celodenné horské túry jej pomohli prežiť. Tam čerpala silu žiť ďalej. Spisovateľka za svoju knihu musela zaplatiť veľmi krutú daň.

> Celé roky žila v nádeji. že sa situácia zmení. Ako žila sa verejnosť dozvedela až po novembri 1989. Spočiatku mala problémy hovoriť o všetkom prežitom, pretože spomienky boli veľmi boľavé. Keďže tak dlho žila v ústraní, uzavrela sa do seba a mala problémy komunikovať. V roku 1991 bola rehabilitovaná a opäť sa stala členkou Spolku slovenských spisovateľov.

> Jej prvé práce boli humorné veršovačky pre spolužiakov. Ďalšie básne, ktoré písala, ako šestnásť či sedemnásťročná, obsahovali jej tajomstvá. Básne si písala len pre seba. Brat Jozef ich objavil a tajne poslal do časopisu Nový svet. Už vtedy jej básne zožali čitateľský ohlas, dokonca zaujali aj Rudolfa Dilonga. Úspech ju osmelil, neskôr básne

> Debutom Zlaty Solivajsovej bola zbierka Jablká plné hviezd, ktorá vyšla v roku 1962

vychádzali vo viacerých časopisoch. Pani Zlata Solivajsová pri oslave jubilea

v Stredoslovenskom vydavateľstve. V týchto básňach sa predstavila ako jemná, citlivá asocia-tívna poetka. V druhej zbierke, Vyhnanie z raja -1967, prezentovala autorka údel ženy a jej vzťah k mužovi. Vyskytli sa tu aj fiktívne lyrické príbehy s pointou. V rukopise ostali verše zo zbierky Naše zelené dažde z roku 1972, ktoré už nevyšli. Niektoré z týchto básní boli uverejnené v tretej básnickej zbierke Pierko po pierku. Zbierka obsahuje poéziu z rokov 1967-1991, ale plynie pokojne. Aj vo svojej básnickej tvorbe je Zlata Solivajsová ovplyvnená rozprávkou, čo je viditeľné aj v jej básňach. (pozn. redakcie: V r. 2002 vydala p. Solivajsová zatiaľ poslednú básnickú zbierku Ucho ihly)

Hoci Zlata Solivajsová začínala poéziou, pokúšala sa aj o prózu. Pri písaní vždy vychádzala zo skutočnosti, lebo povedala, že nikdy nenapíše to, čo nezažila. Dôkazom toho sú aj jej dve knihy rozprávok pre deti.

Andersonovsky ladená rozprávka Svietnik s holubičkou vznikla v Budmericiach, počas študijného pobytu. Vyšla v roku 1968. Ide o príbeh chorej Veronky. Sny a skutočnosť sa v tomto rozprávaní prelínajú s halucináciami dievčatka v horúčke. Sviečky, ktoré svietia na kovovom svietniku s holubičkou, majú dve možnosti. Svietiť, splniť svoje poslanie, ale tým sa i samé zahubiť, alebo nesvietiť a zachovať sa pri živote. V symbole sviečok autorka ukryla ľudský podtext, ktorý asi deti nepochopia v plnej hĺbke. Tu sa stierajú hranice medzi literatúrou pre deti a dospelých.

Kniha Kľúč od každých dverí bola napísaná skôr ako Svietnik s holubičkou, ale vyšla až v r. 1971. Okrem už spomínanej rozprávky Abeceda pre obludy obsahovala štrnásť tradičných a moderných rozprávok. Niektoré sa prostredníctvom detsky zrozumiteľných inotajov vysmievali zlým ľuďom. Jej rozprávky sa vystríhajú okatému poučovaniu. Každá končí istým mravným ponaučením, ktoré sa opiera o ľudovú múdrosť.

Tvorba Zlaty Solivajsovej je humanistická. Okrem poézie a prózy sa venuje aj publicistike. Jej názory na fungovanie v spoločnosti nájdeme v rôznych denníkoch. (pozn. redakcie: V r. 2002 bola p. Solivajsová ocenená za celoživotnú tvorbu pre deti Cenou trojruže vydavateľstva Bibiana)

Alexandra Kupcová

Pohľad na literárne tradície Banskej Bystrice je téma obšírna a nepochybne pútavá. Postihnúť všetky literárne a autorské zákutia nášho mesta je na malej ploche takmer nemožné. Dnes vám predstavujeme prvú časť stručného náčrtu z pera Prof. PhDr. Zdenka Kasáča, CSc., dlhoročného pedagóga UMB v B.Bystrici.

Z literárnej minulosti Banskej Bystrice

Vznik a premeny tradície

Literárna tradícia Banskej Bystrice svojím pôvodom siaha hlboko do minulosti kedysi slávneho banského mesta pod Urpínom. Nové podoby v širšom horehronskom regióne nadobudla v epoche národného obrodenia, keď tu žili, účinkovali a tvorili viaceré osobnosti, ktorým patrí trvalé miesto v panteóne národnej kultúry. V nasledujúcich obdobiach sa však mesto ocitlo v tieni iných, pričinlivejších stredísk národnoemancipačných snáh.

Banská Bystrica svoju historicky ojedinelú možnosť prezentovať sa aj literárnymi aktivitami zažila až v pohnutých dňoch SNP, keď sa

ce stala centrom ozbrojeného protifašistického zápasu v tyle ešte stále silného nepriateľa. Nielen v domácom spoločenskom povedomí, ale aj v širokých medzinárodných súvislostiach sa pojem Banská Bystrica stal zo dňa na deň synonymom spravodlivého boja vedeného ideálmi humanity a demokracie.

Povstalecká tradícia v nasledujúcej, tzv. socialistickej epoche rozhodujúcim spôsobom prispela k búrlivému, možno

Detail rytiny z diela M. Bela - Notítia Hungariae novae historico geographica (1735 - 1742), zobrazujúci ďobovú Banskú Bystricu

až predimenzovanému rastu mesta, keď počet jej obyvateľstva z pôvodných necelých 12 000 obyvateľov len v priebehu jednej generácie stúpol na päťnásobok. Viaceré objektívne fakty ako geografická poloha, možná integrácia so Zvolenom, po Bratislave najväčší počet vysokoškolských študentov a i. umožňujú v súčasnosti pokladať toto mesto za tretie metropolitné centrum Slovenska.

Kultúrny odkaz minulosti vo vzťahu k prítomnosti je symbolicky zvýraznený aj v názve Univerzity Mateja Bela, ktorá si v r. 2002 pripomenula 10. výročie založenia. Očovský rodák Matej Bel (1684 -1749) bol medzinárodne uznaným učencom, kňazom a novinárom, ktorý počas svojho pedagogického pôsobenia v B. Bystrici rozvinul bohatú vedeckú a kultúrnu činnosť. Na pôde prvej slovenskej učenej

prvý predseda Matice slovenskej Štefan Moyzes

spoločnosti Societas slavica, utvorenej v Banskej Bystrici, osvietenský spisovateľ a historik Andrei Plachý (1755 - 1810) v miestnej tlačiarni J. J. Tumlera vvdával v rokoch 1785 – 1786 Staré noviny literního umění, ktoré významne prispeli k vzniku slovenského národného obrodenia. Počas viacročného študijného a pracovného pobytu v Banskej Bystrici sa v blízkosti vtedajšieho konrektora bystrického gymnázia Samuela Rožnava – prekladateľa Anakreonta a Homéra formovala osobnosť Jána Kollára (1793 1852).

Priamo legendárnym spôsobom sa do kultúrnej a literárnej pamäti mesta a celonárodného emancipačného pohy-

bu zapísali Štefan Moyzes (1797 – 1869) – banskobystrický biskup a prvý predseda Matice slovenskej a Karol Kuzmány (1806 – 1866) – evanjelický

kňaz, v rokoch 1836 - 1838 vydavateľ literárneho časopisu Hronka a prvý podpredseda Matice slovenskej. Na bystrickom rímskokatolíckom gymnáziu sa pripravoval do života žilinský rodák Peter Tvrdý (1850 - 1935), významný slovenský lexikograf a prekladateľ F. M. Dostojevského, ako aj jeden z najpopulárnejších slovenských dramatikov Ferko Urbánek (1859 - 1934), pochádzajúci zo Vsetína na Morave.

> V Banskej Bystrici sa narodil a gymnaziálne štúdium absolvoval Jaroslav Vlček (1860

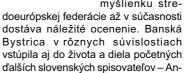

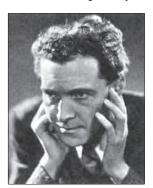
Ferko Urbánek

- 1930), zakladateľ novodobej slovenskej literárnej historiografie, od r. 1908 profesor českej a slovenskej literatúry na Karlovej univerzite v Prahe.

Neďaleký Tajov a Banská Bystrica mnohostranne rezonujú v živote a diele popredného realistického prozaika Jozefa Gregora-Tajov-

ského. V Bystrici prechodne študoval Milan Hodža (1878-1944), významný žurnalista a politik prvý Slovák vo funkcii predsedu vlády Československej republiky, ktorému sa za myšlienku stre-

Ľudo Ondrejov

dreia Sládkoviča, Gustáva Kazimíra Zechentera-Laskomerského, Jána Bottu, Terézie Vansovej, Izidora Žiaka -Somolického, Boženy Slančíkovej -Timravy, Martina Rázusa, Juraja Slávika -Neresnického, Štefana Krčméryho, Ľuda Ondrejova, Jána Poničana a i. Pre viacerých z nich sa bystrické cintoríny stali aj miestom večného odpočinku.

Na prahu novej epochy

Národným oslobodením a vznikom Československej republiky sa aj pre kultúrny rozvoj a literárny život Banskej Bystrice otvorili kvalitatívne nové, oveľa priaznivejšie podmienky, spojené najmä s prudkým rozvojom stredného školstva, so vznikom nových úradov a inštitúcií, ale aj so železničným prepojením mesta severným smerom. Do kultúry neveľkého, ale príjemného mesta ("za živa v Bystrici a po smrti v nebi") v poprevratovom období významným podielom prispeli viacerí českí profesori, úradníci, lekári, dôstojníci a podnikatelia.

Na konci tridsiatych rokov Štefan Žáry a Peter Karvaš ešte ako študenti banskobystrického gymnázia upozornili

Peter Karvaš

na seba svojimi prvými umeleckými pokusmi. Žáry tu r. 1938 debutoval zbierkou vlasteneckej lyriky Srdcia na mozaike. Karvaš sa prezentoval lyrickou prózou na pôde Samovzdelávacieho krúžku Detvan a na

Žáryho text skomponoval úspešnú tanečnú pieseň. Do celoslovenského literárneho kontextu sa v tomto období z Banskej Bystrice aktívne zapájali menovite dvaja autori - básnik a prozaik Andrej Plávka, pôsobiaci v odbočke medzinárodnej mládežníckej inštitúcie YMCA (v jej pôvodnej budove dnes sídli Rektorát Univerzity Mateja Bela) a Alexander Matuška – literárny kritik, esejista, publicista, pôsobiaci ako profesor slovenčiny na renomovanej Učiteľskej akadémii. Hlavne ich zásluhou sa v reprezentatívnom Národnom dome v tom čase začala písať na spôsob bratislavskej Luxorky tradícia bystrickej

Štefan Žáry

literárnej kaviarne. Literárnu a kultúrnu atmosféru mesta v rokoch 1. Slovenskej republiky dotváral mimoriadne agilný Divadelný ochotnícky súbor Andreja Sládkoviča, v ktorom popri manželských dvojiciach Kováčovcov, Štolmanovcov a Jakubćzyovcov účinkovali Viera Markovčová, Ladislav Sára, Štefan

Sliuka, Andrej Sarvaš a. i.

Povstalecké literárne aktivity

Na rozdiel od ostatných slovenských miest Banská Bystrica svoje novodobé literárne dejiny nezačala písať až dňom oslobodenia od fašistickej okupácie, ale už v historicky prevratnej jeseni 1944, počas SNP, keď temer zo dňa na deň začala fakticky plniť funkciu hlavného mesta Slovenska.

Už v prvom vysielaní Slobodného slovenského vysielača z 30.8.1944 zaznela z B. Bystrice po známom

štvorverší z básne Sama Chalupku Mor ho! proklamácia Ústredného národného výboru o začiatku obnovy štátnej suverenity Česko-

slovenskej republiky v jej predvojnových hraniciach za priamej pomoci "veľkých a víťazných národov". Plamenným interpretom tohto historického posolstva bol stredoškolský profesor slovenčinár a ochotnícky divadelný režisér Ladislav Sára. Bezprostredne na to v B. Bystrici vyšlo z ilegality Vojenské ústredie Čs. armády a Veliteľstvo partizánov, skonštituovali sa politické strany (KSS a DS), zákonodárny snem - Slovenská národná rada a jej výkonné orgány Povereníctva SNR. Je temer neuveriteľné, že v meste počas povstania vychádzali štyri denníky (Pravda, Čas, Národnie noviny a letákový Útok), dva

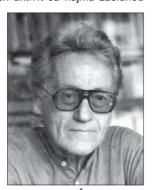

Andrej Plávka

Ladislav Novomeský

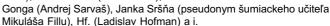
týždenníky (Nové slovo, Bojovník) a pod vedením skúseného režiséra a herca Andreja Bagara sa utvorilo aj zájazdové Frontové divadlo. Centrom povstaleckých literárnych aktivít sa najmä zásluhou

oduševnených mladých autorovredaktorov, Petra Karvaša, Ctibora Štítnického, Ivana Terena, Andreja Sarvaša, Ladislava Sáru a i., stal Slobodný slovenský vysielač, ktorý v čase od 17. septembra do 23. októbra 1944 odvysielal niekoľko desiatok literárnych relácií, obsahujúcich popri pásmach zostavených z pôvodnej a prevzatej, domácej a zahraničnej básnickej tvorby aj reportážne zábery z bojísk, programové prednášky, eseje a pohotové polemiky s oficiálnou bratislavskou propagandou. Ako interpreti poézie v týchto reláciách vstupovali Milan Dudáš, Dušan

Ctibor Štítnický

Brucháč, Viera Čáslavská, Naďa Hejná-Pietorová, Anton Hollý, Viera Kubenková, Ján Lukášik, Soňa Nemanová, Štefan Sliuka, Tibor Andrašovan, Dalibor Kulišek a i. V rozhlasovom vysielaní a na stránkach banskobystrických povstaleckých časopisov sa pod plnými menami alebo pseudonymne či anonymne dostávali do verejnosti príspevky ďalších autorov – Alexandra Matušku, Andreja Plávku, Júliusa Barča-Ivana, Michala Chorvátha, Michala Považana, Dominika Tatarku, Ruda Brtáňa, Andreja Kostolného, Jána Roka (Ján Brocko), Miloša Bleska (Miloš Krno), Petra Horu (Ivan Teren), A. S. Gonga (Andrei Sarvaš), Janka Sršňa (pse

O spomenutých literárnych aktivitách v povstaleckej Bystrici jestvuje bohatá dokumentácia a treba dodať, že táto tematika v širšom kontexte slovenskej literárnej rezistencie predstavovala už v období "studenej vojny" kľúč pre akceptovanie slovenskej literatúry aj v krajinách, pre ktoré "socialistická literatúra" bola ináč neprijateľná. Po r. 1990, keď sa do obrazu národnej literatúry ako legitímna súčasť integrovala aj exilová tvorba, sa ukázalo, že vzťah literatúra a povstanie v historickej konkretizácii mal popri afirmatívnej podobe aj silne kontroverzné variantv.

Alexander Matuška

Michal Chorváth

Nepochopeniu a útokom tak zo strany ideových odporcov, ako aj z vlastných radov bol vystavený obzvlášť jeden z čelných iniciátorov povstania – zhodou okolností významný

básnik a publicista Ladislav Novomeský, ktorý sa uprostred povstaleckého zápasu v banskobystrickej Obchodnej komore – vtedajšom sídle SNR aktívne podieľal na príprave rokovaní s prezidentom dr. E. Benešom. Za tým účelom ako člen trojčlennej delegácie odletel z Troch dubov 6. októbra 1944 do Londýna.

O svojich dojmoch a poznatkoch z tých čias napísal Novomeský po prepustení zo socialistického väzenia perom skúseného novinára stať Do Londýna a v Londýne (knižne ju až r. 1992 sprístupnil Karol Rosenbaum v súbore Novomeského publicistiky Splátka

Rudo Brtáň

veľkého dlhu), ktorá má popri charaktere autentického svedectva aj unikátnu literárnu hodnotu.

Koniec prvej časti.

Zdenko Kasáč

Criepky z histórie Banskej Bystrice

Pred 740 rokmi v r. 1263

Belo IV. daruje banskobystrickému richtárovi Ondrejovi za jeho zásluhy pri osídľovaní mesta a budovania tamojších baní na striebro zem a les medzi Banskou Bystricou a Slovenskou Ľupčou (prvýkrát použité pomenovanie typu Byzthercebana)

Pred 700 rokmi v r. 1303

postavený kostol sv. Alžbety (sakristia) – špitálsky (dnes už len časť pôvodného špitálskeho kostola, jeho gotická kaplnka sv. Anny.)

Pred 600 rokmi v r. 1403

počas návštevy mesta sa v mestskom hrade zdržiaval nemecký cisár a uhorský kráľ Žigmund Luxemburský

Pred 500 rokmi v r. 1403

dokončená prestavba sanktuária (resp. jeho rozšírenie) farského kostola – Michal Königsberger dáva tiež zhotoviť omšové rúcha, nový oltár, medenú strechu

Náučný chodník ŠPANIA DOLINA – DONOVALY

Trasa: Špania Dolina – Šachtička – sedlo Horný Šturec – Jelenská skala – Krčahy Kováčová – Pri Javore – Vrchlúka – Donovaly DĺŽKA - čas tam: 5 hod. pešo, čas späť: 4,30 hod. pešo

Vyhľadávaná krajinársky zaujímavá hrebeňovka Starohorských vrchov s výhľadmi, vhodná aj ako cyklotrasa a v zime je tiež vhodná pre bežkárov-lyžiarov. Celá trasa je náučným chodníkom, osadená informačnými tabuľami v celkovom počte 11 ks, ktoré poskytujú veľmi potrebné informácie o zaujímavostiach po celej dĺžke trasy.

Zo Španej Doliny, obecného námestíčka sa dáme smerom na západnú stranu, úzkou ulicou, popri turistickej ubytovni Klopačka, do dolinky Dobrej vody. Postupne za poslednými domami vpravo do strmého stúpania kamenistým závozom, v závere lesom (v ceste prameň horskej vody) vystúpime na poľanu v sedle Šachtička. Prejdeme areálom Hotela Šachtička, vľavo popri budove hotela širokou zvážnicou, približne 400 m na sever.

Tu odbočíme vpravo a stále prechádzame rúbaniskami, potom lesom prídeme do sedla Horný Šturec (križovatka turistických značiek - žltá - pripája smer -Staré Hory-Baláže). Vpravo obídeme kopec Žiare (spoločný úsek turistických značiek žltázelená) a cez lúky a lesom prejdeme na miesto Lúky pod Jelenskou skalou /tu je možný výstup na vrchol Jelenská skala 1153 m.n.m. vychodeným neznačkovaným chodníkom/ za 20 min. chôdze. Skoro bez prevýšenia pokračujeme na ďalšiu lúku -IZBICA (pripomína názvom jaskyňu), kde pri jej vrchnom okraji sa nachádza asi 2 m vysoký múrik ie to pozostatok historického špaňodolinského vodovodu.

Ďalej stále pokračujeme postupne striedavo lesom a rúbaniskami, až prídeme na lúky pod Krčahmi, vpravo križujeme lúku KOVÁČOVÁ a lúkami mierne stúpame, keď prídeme na širokú lúčnu plošinu chrbta (vpravo je murovaná bývalá koliba - salaš). Pokračujeme stále po zelenej značke na Dlhú lúku, po pravej strane sa nachádza kopec zvaný Hrubý vrch - 1169 m.n.m., až minieme kríž v priehybe a prídeme k prameňu Pri javore, kde je sprava pripojená žltá turistická značka z Kališťa. Spolu so žltou a zelenou značkou prejdeme vysokou smrekovou horou, stále bez stúpania prídeme do osady BULLY. Prejdeme nimi na Vrchlúku, kde sa napojíme na červenú turistickú značku a spolu s ňou po asfaltke krajom lyžiarskej lúky, popri ubytovacích penziónoch a rekreačných chatách, prídeme na Donovalv.

Odtiaľto je možný odchod domov spojmi SAD, diaľkovými

linkami alebo prímestským spojom na Banskú Bystricu, alebo smerom na Ružomberok.

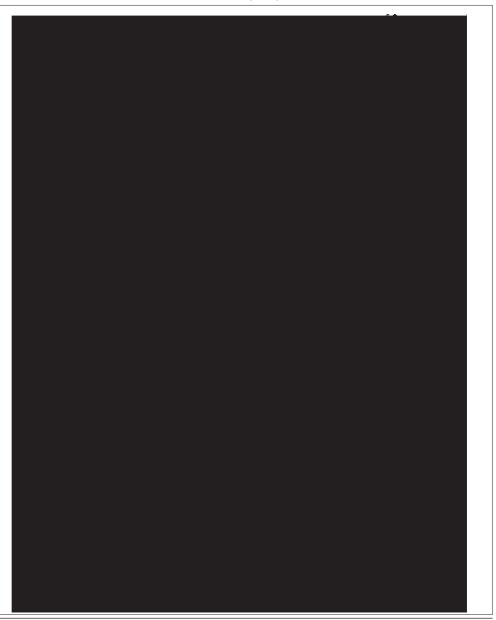
Náučný chodník – je vyznačená výchovno-vzdelávacia turistická trasa v pozoruhodnej prírodnej i kultúrnej oblasti. V rámci nej sú vybrané niektoré významné objekty a javy, ktoré sú osobitne vysvetlené na informačných tabuliach osadených na trase.

Keďže Starohorské vrchy patria do Nízkotatranskej oblasti a náučný chodník ŠPANIA DOLINA – DO- NOVALY sa nachádza v ochrannom pásme NAPANT-u je nevyhnutné, aby návštevníci dodržiavali zásady ochrany prírody:

- Pohybovať sa len po značkových chodníkoch a neskracovať chodníky.
- 2. Kladenie ohňa v lese a mimo vyznačených miest je zakázané!
- 3. Neznečisťovať vodné toky.
- Nepoškodzovať značky, orientačné a informačné tabule.
- Netrhať rastliny, nepoškodzovať a neničiť stromy a kry.

- 6. Nechytať a nerušiť voľne žijúce živočíchy.
- Nadmerným hlukom nerušiť iných návštevníkov a zver.
- Výskum, prieskum a zber prírodnín možno uskutočňovať len na základe písomného súhlasu orgánu štátnej ochrany prírody.
- Táborenie a stanovanie je povolené len vo vyhradených a označených priestoroch.

Ján Vicen

Nulté číslo bolo pripravené v spolupráci s UMB v Banskej Bystrici v rámci projektu Vedou k poznaniu a ľudskosti. Redakčná rada: P. Gender, J. Lomenčík, M. Žufa, I. Chromek, J. Vicen, J. Baláž, D. Jarina. Grafická úprava: Dr. Dušan Jarina. Tlač: PRINT - Svetlík, Slovenská Ľupča. Náklad 300 ks. NEPREDAJNÉ